O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

_____

I.M.Tuxtasinov

2022 yil “30” 06

LEKSIKOLOGIYA
FANINING O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	200 000 – San’at va gumanitar fanlar
Ta’lim sohasi:	230 000 – Tillar
Ta’lim yo‘nalishi:	60230800 – Kompyuter lingvistikasi

Fan/modul kodi	O‘quv yili	Semestr	ECTS – Kreditlar
LEK1504	2022-2023	5	4
Fan/modul turi	**Ta’lim tili**	**Haftadagi dars soatlari**	
Tanlov	O‘zbek/rus	4	

1.	Fan nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Leksikologiya	54	66	120

I.Fanning mazmuni

Fanni o‘qitishdan maqsad – leksikologiya fani o‘zbek filologiyasi mutaxassisliklar uchun asosiy poydevor fanlardan hisoblanadi. Leksikologiya fanini o‘qitishdan maqsad davlat ta’lim standartlari asosida bo‘lg‘usi filologlarga o‘zbek tilining, leksik-semantik guruhlari, lug‘atchilik masalasi, morfemik qurilishi, so‘z yasalishi tizimi muammolari yuzasidan izchil ilmiy–nazariy ma’lumot berishdan, immanent imkoniyat sifatida ularning ongida joylashgan ifoda vositalarini yetkazishdan iborat.

Fanning vazifasi – talabalarda leksikologiya bo‘yicha chuqur bilimlarni shakllantirish, til tamoyillarini o‘zlashtirish, bilimlarni to‘g‘ri yo‘naltirish va ulardan oqilona foydalanish kabi vazifalarni qo‘yadi.

II. Asosiy nazariy qism (ma’ruza mashg‘ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Leksikologiya fanining maqsad va vazifalari. Fanning mazmuni va mohiyati. Hozirgi zamon o‘zbek tili leksikologiyasi fani, predmeti va vazifalari, tilning lug‘at tarkibi haqida ta’limot.

2-mavzu: O‘zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti. O‘zbek tili leksikasining tarixiy etimologik qatlamlari: umumturkiy so‘zlar, o‘zbekcha so‘zlar. O‘zlashma so‘zlar: arab tilidan o‘zlashgan so‘zlar, fors-tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlar, ruscha-baynalmilal so‘zlar.

3-mavzu: Leksemaning semantik tarkibi: a) fonetik so‘z: b) denotat; v) signifikat. Leksik ma’no va tushuncha. Grammatik sema.

4-mavzi: Leksik ma’noning semantik tarkibi. Leksik ma’noning semalari. Atash semalari, ifoda semalari, vazifa semalari. Integral sema va differensial sema. Terminlar. Leksemaning uzual va okkazional ma’nolari. Leksik monosemiya va polisemiya.

5-mavzu. Leksik ma’no taraqqiyoti. Leksik ma’no taraqqiyotiga olib keluvchi nolisoniy va lisoniy omillar. Ma’no ko‘chishi: metafora, metonimiya, sinektoxa, vazifadoshlik. Ma’noning kengashi va torayishi.

6-mavzu. Leksik ma’no tiplari: sinxron semasiologiya va diaxron semasiologiya. Sinxron semasiologiya: bosh ma’no, hosila ma’no. To‘g‘ri ma’no va ko‘chma ma’no. Nominativ ma’no va majoziy ma’no. Erkin ma’no va bog‘li ma’no. Diaxron semasiologiya: arxaik ma’no, etimologik ma’no. Etimon.

7-mavzu: Leksik sinonimiya. Sinonimik qator. Dominanta. Ma’noviy sinonimlar, uslubiy sinonimlar, nutqiy sinonimlar, kontekstual sinonimlar. Sinonimik darajalanish (graduonimiya). Lug‘aviy sinonimlarning markaziy va atrof qatlami. Funksional-semantik sinonimlar, ularning yuzaga kelish omillari, shakliy va ma’noviy tabiati, uslubiy xoslanishi.

8-mavzu. Leksik antonimiya. Antonimik juftlik. Kontekstual antonimiya, enantiosemiya, mantiqiy markaz. Omonimlar, omoformalar. Omonimiyaga yondosh hodisalar: omofonlar va omograflar. Paronim va paronomiya.

9-mavzu. So‘z o‘zlashtirish. So‘z o‘zlashtirish yo‘llari: jonli so‘zlashuv orqali va bosma manbalar orqali o‘zlashtirish. So‘z o‘zlashtirish usullari: o‘zicha olish, kalkalab olish, to‘liq kalka va yarim kalka.

10-mavzu. O‘zbek tili leksikasida eskirish va yangilanish jarayonlari. Leksik istorizmlar. Leksik arxaizmlar: arxaizm-leksema, arxaizm-semema, leksik-fonetik arxaizm. Leksik neologizm: individual nutq neologizmi, umumtil neologizmi, neologizm-leksema, neologizm-semema.

11-mavzu. O‘zbek tili leksikasining emotsional-ekspressivlikka munosabati. Emotsional-ekspressivlik jihatdan neytral so‘zlar, emotsional-ekspressivlik jihatdan bo‘yoqdor so‘zlar. Ekspressivlikning ifodalanish usullari: leksik, kontekstual, affiksatsiya, fonetik, so‘zni metaforik qo‘llash.

12-mavzu. Onomastik leksika. Uning turlari, uning tarkibi, asosiy turlari, leksemalarning boshqa turlariga munosabatlari.

13-mavzu. Frazeologiya. Frazema, uning ifoda plani va mazmun plani. Frazeologik polisemiya va monosemiya. Frazeologik sinonimiya va antonimiya. Perifrazalar. Leksikografiya. Uning vazifalari. Ensiklopedik lug‘atlar: universal ensiklopediyalar, soha ensiklopediyalari. Lisoniy lug‘atlar: umumiy lug‘atlar, xususiy (maxsus) lug‘atlar; bir tilli, ikki tilli, ko‘p tilli; izohli, izohsiz, terminologik lug‘atlar.

Ma’ruza mashg‘ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada professor-o‘qituvchi tomonidan o‘tkazilishi zarur. Mashg‘ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o‘tilishi mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalari qo‘llanilishi maqsadga muvofiq.

II. Seminar mashg‘ulotlarini tashkil etish bo‘yicha ko‘rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg‘ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Leksikologiya fanining maqsad va vazifalari.
2. O‘zbek tili leksikasining tarixiy etimologik qatlamlari.
3. So‘z haqida ta’limot.
4. Leksik ma’no va tushuncha.
5. Leksik ma’no taraqqiyotiga olib keluvchi nolisoniy va lisoniy omillar..
6. Leksik ma’no tiplari .
7. Leksik sinonimiya.
8. So‘z o‘zlashtirish yo‘llari: jonli so‘zlashuv orqali va bosma manbalar

orqali o'zlashtirish.

9. O'zbek tili leksikasida eskirish va yangilanish jarayonlari.
10. O'zbek tili leksikasining emotsional-ekspressivlikka munosabati
11. Onomastik leksika
12. Frazeologik polisemiya va monosemiya
13. Leksikografiya. Uning vazifalari.
14. Lug'atlar tipologiyasi.

Mazkur ro'yxatdagi mavzulardan seminar mashg'ulotlar yangi pedagogik texnologiyalar, yangi o'quv metodlari asosida olib boriladi.

III. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

1. Leksikologiya faniga kirish.
2. So'zlarning grammatik va leksik manolari.
3. So'zlarning leksik-semantik qatlamlari.
4. Leksik maydon tushunchasi.
5. Ekspressivlikning ifodalanish usullari.
6. Boshqa tillardan o'zlashtirilgan so'zlar.
7. Leksik-semantik guruhlar.
8. Leksemalar paradigmatikasi.
9. Leksemaning ikki tomonlama mohiyati.
10. Ifodalovchi va ifodalanmish o'rtasidagi munosabat.
11. Borliq –inson – til munosabati.
12. Leksik ma'no va tushuncha haqidagi qarashlar.
13. Leksik ma'noning murakkab strukturali butunlik ekanligi.
14. Turli tillarda affikslar joylashuvi.
15. Umumiylik va xususiylik dialektikasi.
16. Leksik sinonimiya.
17. Leksik antonimiya.
18. So'z o'zlashtirish usullari.
19. Paronim va paranomaziya.
20. Leksemaning uzual va okkazional ma'nolari.

Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlah va uni taqdimot qilish asosida qabul qilinadi.

3. **IV. Ta'lim natijalari / Kasbiy kompetensiyalari**

Talabalar bilishi kerak:

Darslik va o'quv qo'llanmalarning boblari va mavzularini o'rganish. Bunday ish natijalari amaliy, kollokviumlarda hamda referatlar va individual berilgan topshiriqlar orqali ***tasavvurga ega bo'lishi kerak;*** **(bilim)**

Tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruza qismlarini o'zlashtirish. Bunda o'qituvchi asosiy materialning bayon qilinishiga alohida ahamiyat berishi lozim bo'ladi. Bunday ish natijalari reyting nazoratining muvofiq bosqichlarini ***bilishi va ulardan foydalana olishi***; **(ko'nikma)**

Leksikologiya fanining qoidalarini mustahkamlash bo'yicha manbalarni o'rganish, ularni tahlil qilish, usullarini qo'llash, o'zbek tilining sohada qo'llanilishiga doir muammolar bo'yicha yechimlar qabul qilish ***ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.*** **(malaka)**

4. **V. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:**

- Ma'ruzalar:
- Interfaol keys-stadi;
- Seminar mashg'ulotlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
- Guruhlarda ishlash;
- Taqdimotlarni qilish;
- Individual loyihalar;
- Jamoa bo'lib ishlash va himoya uchun loyihalar.

5. **VI. Kreditni olish uchun talablar:**

Oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni muvaffaqiyatli topshirish.

6. **Asosiy adabiyotlar:**

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.
2. Jamolxonov H. Hozirgi O'zbek adabiy tili. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O'zMU, 2013.
3. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2009.
4. Rahimov S., Umurqulov B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2003.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Jamolxonov H. O'zbek tilining nazariy fonetikasi. O'quv qo'llanma. –Toshkent: Fan, 2009.
2. Mirtojiyev M. O'zbek tili fonetikasi. – Toshkent: Fan, 2013.
3. Nazarov K., Egamberdiyev B. O'zbek tili ishora-imlo qoidalari. (Punktuatsiya). Oliy o'quv yurtlari filologiya fakultetlari talabalari uchun qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.
4. Ne'matov H, Bozorov O. Til va nutq. – Toshkent: O'qituvchi, 1989.
5. Ne'matov H, Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
6. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. Oliy o'quv yurtlari o'zbek filologiyasi fakultetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
7. Nurmonov A., Mahmudov N., Ahmedov A., Solixo'jayeva S. O'zbek

tilining mazmuniy sintaksisi. – Toshkent: Fan, 1992.

8. O'rinboyev B. Hozirgi o'zbek adabiy tilida sintaktik munosabatlar. (O'quv qo'llanma). – Samarqand: SamDU nashri, 2002.

9. Hojiyev A. O'zbek tili so'z yasalishi tizimi. Oliy o'quv yurtlarining filologiya fakultetlari o'qituvchi va talabalari uchun qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.

10. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. Darslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.

Axborot manbalari

1. http:// www.lingvist.tu
2. http:// www.til.sk.uz
3. http:// www.ziyouz.com
4. http://www.krugosvet.ru/ articles/82/1008254/print.htm;
5. www.jstor.org/stable/4167399// www.ling-phil.ox.ac.uk/bib_hist_ling.
6. http://www.ling.ed.ac.uk/linguist/
7. www.jstor.org/stable/4167399 //
8. wikipedia.org/wiki//

7.	**Samarqand davlat chet tillar instituti tomonidan ishlab chiqilgan va institut Kengashining 2022-yil "30" 06 dagi "11"-sonli bayoni bilan tasdiqlangan.**
8.	**Fan/modul uchun mas'ullar:** T. Oydinov - SamDChTI, "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi o'qituvchisi. F. Sadinov - SamDChTI, "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi o'qituvchisi.
9.	**Taqrizchilar:** U.Rashidova - SamDU, "O'zbek tilshunosligi" kafedrasi dotsenti, (PhD) Sh.Turniyazova - SamDChTI, "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrasi dotsenti v.b., (Dsc).